

بررسی وضعیت کتابخانه‌های آموزشگاهی استان خراسان و ارائه پیشنهادهایی بر پایه استانداردهای موجود^۱

پروانه مدیر امانی^۲ و فرزانه فرجامی^۳

چکیده: با توجه به اهمیت کتابخانه آموزشگاهی به عنوان یکی از بنیادی‌ترین مراکز یادگیری، پژوهش حاضر به منظور شناخت و بررسی وضعیت موجود این کتابخانه‌ها در سه مقطع ابتدایی، راهنمایی، و دبیرستان در سال تحصیلی ۷۵-۱۳۷۶ در استان خراسان انجام، و اطلاعات ۳۵۹۱ کتابخانه آموزشگاهی جمع‌آوری گردید. با توجه به تعاریف و مشخصاتی که در این پژوهش برای کتابخانه‌های آموزشگاهی در نظر گرفته شد، تنها ۳۲۱ آموزشگاه به تعداد کل کتابخانه‌ها واجد شرایط شناخته شدند. اطلاعات این کتابخانه‌ها درباره تعداد مجموعه، وضع سازماندهی، تعداد کارکنان، و تعداد اعضا مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرد، و در انتها پیشنهادهایی بر پایه استانداردهای موجود به منظور بهینه‌سازی کتابخانه‌های آموزشگاهی ارائه می‌شود.

پژوهش‌های گوناگون در زمینه آموزش و پرورش گویای آن است که انسان زمانی به بهترین وجه چیزی را می‌آموزد که نقش فعالی در جریان یادگیری ایفا کند. به عبارت دیگر، میزان یادگیری افراد زمانی بالا می‌رود که خود، اطلاعات مورد نیازشان را بیابند. با وجودی که اولین مکان برقراری عادت به جست‌وجو و مطالعه خانواده است، ولی به نظر می‌رسد که مناسب‌ترین زمان برای پایه‌گذاری چنین عادتی از سال‌های اولیه تحصیل افراد سرچشمه می‌گیرد. شالوده و اساس عادت استفاده از کتاب و کتابخانه در مراحل رسمی کسب علم و از آموزشگاه‌ها آغاز

۱. این تحقیق به سفارش دایرةالمعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی کتابخانه ملی انجام شده است و به صورت گسترده‌تر در اینجا ارائه می‌شود.

۲. کارشناس ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی

۳. کارشناس ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی

می‌شود. "بنابر گزارش چهلمین کنفرانس بین‌المللی تعلیم و تربیت، در دنیای ارتباطات و اطلاعات لازم است معلم و دانش‌آموز هر دو بیاموزند که چگونه اطلاعات را کسب کنند و چگونه به برقراری و مبادله اطلاعات اقدام نمایند" (۴: ۱۳۷۵، ص ۱۸) به همین سبب، کتابخانه‌های واقع در آموزشگاه‌ها از بنیادی‌ترین مراکز یادگیری و از بهترین و کارآمدترین ابزارهای آموزش هستند. در این مراکز است که فرد می‌آموزد چگونه بخواند و ببیند و از این مهارت به طور مستمر در طول زندگی‌اش به منظور فراگیری واقعی و افزایش توان فکری و خلاقیت خود بهره‌مند شود با وجود پذیرش ضرورت توسعه و تقویت کتابخانه‌های آموزشگاهی از سوی مسئولان آموزش و پرورش کشور، می‌بینیم که میلیون‌ها دانش‌آموز درس می‌خوانند و دیپلم می‌گیرند بدون آن‌که نیازی به مراجعه به کتابخانه‌ای داشته باشند. هزاران آموزگار و دبیر همه روزه تدریس می‌کنند، بدون آن‌که سالی یک‌بار از کتابخانه‌ای گذر کنند، صدها هزار دیپلمه هر سال در کنکور دانشگاه‌ها شرکت می‌کنند و هزاران نفر از آنها در امتحانات قبول می‌شوند، در حالی که اکثریت آنها حتی در تمام عمرشان از کتابخانه‌ای استفاده نکرده‌اند این وضعیت (۱۰: ص ۴۱) به دلایل متعدد شکل می‌گیرد و ادامه می‌یابد، که از آن جمله می‌توان به: ضعف در فرهنگ مطالعه و تحقیق؛ ضعف در نظام اطلاع‌رسانی کشور؛ ضعف در برنامه‌ریزی آموزشی و پرورشی کشور و نظایر آن اشاره کرد، ولی مشهودتر از همه، ضعف کمی و کیفی کتابخانه‌های موجود در آموزشگاه‌های کشور است. طبق آمار و شواهد، وضعیت نابسامانی در کتابخانه‌های موجود به چشم می‌خورد. در برخی از مدارس کتابخانه قفسه‌کتابی است که در دفتر مدرسه، نمازخانه، و یا در راهرو و یا زیر پلکان قرار دارد و در اکثر ساعات قابل بهره‌گیری نیست (۳: ۱۳۷۳، ص ۶). متوسط فضای کتابخانه‌های آموزشگاهی کشور $5/6$ مترمربع است که این رقم در دبستان‌ها $2/7$ مترمربع است (۶: ۱۳۷۶، ص ۳۶). در سطح شهر مشهد، ۸۵ درصد از دبیرستان‌ها (۹۴ واحد در کل) دارای کتابخانه هستند و تنها $12/76$ درصد از آنها از نظر مساحت [فضای کتابخانه] در حد استاندارد هستند (۲: ۱۳۷۶). میزان بودجه سرانه کتابخانه در یک سال که بیشترین تأمین‌کننده آن نیز والدین بوده‌اند، در دبستان‌ها $7/43$ ریال و در راهنمایی $20/88$ ریال بوده و این در حالی است که در دو دهه پیش میزان سرانه در مدارس ابتدایی ژاپن $2/3$ دلار، متوسط بودجه سالانه مدارس راهنمایی و ابتدایی ۱۰۰۰ دلار و دبیرستان‌ها ۴۵۰۰ دلار بوده است (۶: ۱۳۷۶، ص ۳۶) در پژوهشی که درباره کتابخانه‌های دبیرستان‌ها در مشهد صورت گرفته است، مشخص شد که $69/45$ درصد از این کتابخانه‌ها فاقد بودجه می‌باشند و صرفاً $11/08$ درصد دارای نوعی خاص از بودجه هستند و در حقیقت در ساختار بودجه آموزش و پرورش مشهد بودجه کتابخانه‌های دبیرستانی جایگاه قابل‌ذکری ندارد (۲: ۱۳۷۶، ص

۱۴۹-۱۵۰). در نظام آموزش و پرورش هندوستان، موافقت شده است که شش درصد کل هزینه آموزش و پرورش صرف کتابخانه‌ها گردد" (۸: ۱۳۷۳، ص ۳۷) در پژوهش دیگری، توفیق کتابخانه‌های مدارس ابتدایی در ایفای نقش آموزشی مورد بررسی قرار گرفت. این پژوهش در مرداد ماه سال ۱۳۷۴ بنا به توصیه اداره کل آموزش و پرورش خراسان در سطح تمامی سی و نه مدرسه ابتدایی دولتی ناحیه ۳ آموزش و پرورش مشهد که نسبت به سایر نواحی بیشترین امکانات را دارا است انجام گرفت و معلوم شد که بیش از ۹۰ درصد مدارس فاقد مکان مستقلی برای کتابخانه هستند و ۶۶/۷۶ درصد اداره کتابخانه‌ها به عهده مربیان پرورشی است که اکثراً هیچ گونه دوره خاص کتابداری ندیده‌اند. (۴: ۱۳۷۵، ص ۱۶).

در سال ۱۳۷۶، بنیاد فرهنگی رضوی وابسته به آستان قدس رضوی در مشهد، بازدید از آموزشگاه‌های نمونه تهران، اصفهان، یزد، و تجربیات سایر مدارس برای مدیران و کارشناسان آموزشی خود تدارک دید و مشاهده شد که از حدود پانزده آموزشگاه، فقط دو مدرسه دارای کتابخانه با نظامی امعیا را بودند، و بقیه هر چند کتابخانه داشتند، اما روش صحیحی برای سازماندهی کتابخانه وجود نداشت (۱: ۱۳۷۶، ص ۴۴) ذکر این نکته ضروری است که آموزشگاه‌های فوق‌الذکر از مدارس نمونه و فعال کشور به‌شمار می‌آیند. مسلم است که با سازماندهی علمی کتابخانه‌های آموزشگاهی، می‌توان دانش‌آموزان را با طبقه‌بندی دانش بشری آشنا کرد و عادت به مطالعه را با نظامی عینی در آنها به وجود آورد. برپایه پژوهش‌های انجام شده فوق و دیگر مورخ در کشور، نگارندگان بر آن شدند که با هدف شناخت و بررسی وضعیت موجود کتابخانه‌های آموزشگاهی استان خراسان در سه مقطع ابتدایی، راهنمایی، و دبیرستان، پژوهشی آماری در سال تحصیلی ۱۳۷۵-۱۳۷۶ انجام دهند که در این جا نتایج آن به همراه جدولی عرصه می‌شود. در بخش پایانی، پیشنهادهایی برپایه استانداردهای موجود در زمینه کتابخانه‌های آموزشگاهی ارائه می‌شود.

پیشینه: در سال ۱۳۷۴، معاونت پرورشی آموزش و پرورش استان خراسان اقدام به تهیه و تنظیم "طرح شناسنامه رایانه‌ای" و پرسشنامه‌ای جهت گردآوری اطلاعات درباره وضعیت کتابخانه‌های مدارس استان خراسان کرد، که برای تمامی مدارس استان ارسال شد. متأسفانه نیمی از مدارس استان به پرسشنامه پاسخ ندادند و طرح متوقف شد.

در سال ۱۳۷۵، وزارت آموزش و پرورش، کاری مشابه انجام داد و پرسشنامه‌ای تدوین و به سراسر کشور ارسال کرد و برپایه این بررسی اطلاعات ۳۵۹۱ آموزشگاه در سه مقطع ابتدایی، راهنمایی، و دبیرستان استان خراسان در رایانه ذخیره و سازماندهی شد. با همکاری صمیمانه مسئول واحد رایانه اداره کل آموزش و پرورش مشهد، اطلاعات مذکور به شکل دیسکت در

اختیار نگارندگان قرار گرفت که پس از بررسی و دسته‌بندی براساس سه عامل تعیین‌کننده اطلاعات، محاسبه و در نتیجه ۳۲۱ آموزشگاه، یعنی فقط ۹ درصد از کل مجموعه آموزشگاه‌های استان واجد شرایط شناخته شدند که این بررسی در مورد آنها صورت پذیرفت.

تعریف: طبق تعاریف معیار، کتابخانه‌های آموزشگاهی، کتابخانه‌هایی هستند که در مدارس تأسیس می‌شوند و خدمات آنها به دانش‌آموزان در سه مقطع تحصیلی آموزش رسمی دبستان، راهنمایی، و متوسطه اختصاص دارد.

جامعه مورد مطالعه: با توجه به گستردگی تعداد آموزشگاه‌ها در استان خراسان (۳۵۹۱ واحد)، تصمیم گرفته شد که برپایه سه عامل تعیین‌کننده: میزان مجموعه، مکان کتابخانه و استفاده‌کننده، کتابخانه‌های مورد بررسی انتخاب شوند. تعاریف عملیاتی عوامل فوق‌الذکر عبارتند از:

الف. میزان مجموعه: با توجه به اینکه کتاب، بخش بیشتری از منابع کتابخانه‌های آموزشگاهی مورد بررسی را شامل می‌شود، لذا مجموعه‌هایی با ۵۰۰ جلد و بالاتر در نظر گرفته شد. ب. مکان کتابخانه: کتابخانه نیازمند فضایی مختص به خود در آموزشگاه است.

ج. استفاده‌کننده: کتابخانه‌های آموزشگاهی، می‌بایست استفاده‌کنندگانی به شکل عضو داشته باشند که مسلماً، دانش‌آموزان همان آموزشگاه‌ها هستند.

پس از محاسبه پاسخ‌ها برپایه عوامل فوق، معلوم شد که فقط ۳۲۱ آموزشگاه در سطح استان این شرایط را دارا هستند. این آموزشگاه‌ها در شهرهای مشهد، فریمان، بجنورد، تربت‌جام، خواف، بشرویه، قوچان، کاشمر، بردسکن، بجستان، نیشابور، محولات، نوخندان، فاروج، تایباد، سبزوار، طبس، جوین، صالح‌آباد، فردوس، رضویه، شیروان، سرایان، اسفراین، کلات، زیرخان، مانه و سملقان واقع است. از این تعداد، ۷۶ واحد در مقطع دبستان، ۱۱۶ واحد در مقطع راهنمایی و ۱۲۹ واحد در مقطع متوسطه قرار دارد. تعداد کل دانش‌آموزان این واحدها در کلیه سطوح برابر ۱۴۸۶۸۰ نفر است.

تعداد مجموعه: تعداد کتاب‌ها در مقطع دبستان ۶۳۱۶۱ جلد، راهنمایی ۳۴۸۶۵۲ جلد و متوسطه ۲۳۳۳۲۳ جلد است. علاوه بر کتاب در مجموعه منابع این واحدها، ۱۲۰ عدد نوار کاست و ۷۰ عدد نوار ویدئو نیز وجود دارد. گفتنی است که غالباً این امکانات در شهرهای بزرگتر استان وجود دارد.

سازماندهی: در پرسشنامه‌ها، روش‌های مختلفی برای تنظیم مجموعه منابع کتابخانه‌ها ذکر شده است که عبارتند از: تنظیم موضوعی، نظم براساس قطع کتاب، الفبایی نام نویسنده یا عنوان، رده‌بندی دیویی، کنگره و یا تلفیقی از روش‌های گوناگون (جدول ۲). بیشترین فراوانی

متعلق به روش موضوعی است که در ۳/۴۷ درصد از کل کتابخانه‌های مورد مطالعه اجرا می‌شود. نظم براساس قطع کتاب هم در ۴/۲۷ درصد آنها انجام می‌شود. ۸۱ درصد کتابخانه‌ها دارای نظام دسترسی بسته (فسه بسته) و بقیه واحدها (۱۹ درصد) از نظام فسه‌باز استفاده می‌کنند. تعداد کارکنان: از پاسخ‌های استخراج شده معلوم شد که فقط ۴۰ درصد کتابخانه‌ها در سطح استان دارای مسئولی است که دوره‌های آموزش کتابداری نیز گذرانده است. بررسی حاضر نشان می‌دهد که اداره امور کتابخانه‌های ۱۹۶ آموزشگاه از کل جامعه مورد بررسی را دانش‌آموزان و ۱۷۵ واحد را مربیان پرورشی عهده دارند.

تعداد اعضا: تعداد کل اعضا در ۳۲۱ کتابخانه آموزشی استان، طبق آخرین آمار (سال تحصیلی ۷۵-۷۶) ۶۱۷۸۹ نفر است.

نتایج کلی و تجزیه و تحلیل یافته‌ها

الف. از مجموع ۳۵۹۱ آموزشگاه در استان خراسان، فقط ۳۲۱ واحد (۹٪) کتابخانه دارند. هر کتابخانه آموزشی مجموعه سازمان یافته‌ای است که بخشی از ساختار ضروری هر آموزشگاه قلمداد می‌شود که به شکل مؤثر و فزاینده‌ای در خدمت اهداف آموزشی و پرورشی خواهد بود. در واقع هر آموزشگاه نیاز به فضای کافی برای کتابخانه دارد به طوری که به سهولت قابل دستیابی باشد.

ب. از مجموع ۱۴۸۶۸۰ دانش‌آموز در ۳۲۱ آموزشگاه، تنها ۴۱/۵۵ درصد (۶۱۷۸۹ نفر) عضو کتابخانه هستند. با توجه به مهم‌ترین هدف کتابخانه‌های آموزشی که کمک به معلمان در آموزش برنامه‌های درسی دانش‌آموزان است، لازم است که صددرصد دانش‌آموزان هر آموزشگاه عضو کتابخانه باشند بدیهی است وجود مواد بیشتر، متنوع‌تر، و روزآمد در مجموعه کتابخانه‌ها و فضای مناسب برای خواندن و استفاده، دانش‌آموزان را جذب عضویت در کتابخانه می‌کند.

ج. در مجموع ۳۲۱ کتابخانه آموزشی مورد مطالعه، تعداد ۶۴۵۱۳۶ جلد کتاب وجود دارد. "داشتن کتاب موقعی ارزشمند است که به انسان لذت بخشد و یا اطلاعات مفیدی در اختیار او قرار دهد. در مجموعه کتابخانه آموزشی، برخی از کتاب‌ها باید مربوط به دروسی باشند که در آموزشگاه تدریس می‌شود، برخی باید با علاقه‌مندی‌های دانش‌آموزان در ارتباط باشد (مثل ورزش و سرگرمی‌ها دیگر) و برخی دیگر باید در خدمت اعتلای ذهنیت خلاق دانش‌آموزان باشد." (۵: ۱۳۷۵، ص ۵-۶)

د. با بررسی پاسخ‌های ارائه شده در زمینه نحوه تنظیم و سازماندهی مجموعه کتابخانه، معلوم شد که روش‌های گوناگونی برحسب سلیقه و به دلخواه اجرا می‌شود که فراوان‌ترین آنها

متعلق به روش موضوعی است که در ۴۷/۳ درصد کتابخانه‌های مورد مطالعه انجام می‌شود. ۸۱ درصد کتابخانه‌ها دارای نظام دسترسی بسته و از طریق مسئول کتابخانه یا کتابدار دسترسی انجام می‌شود. برگزیدن روش نظام یافته علمی با هدف دسترسی سهل و آسان از ضروریات هر کتابخانه آموزشی است.

ه. بیشترین فراوانی برای اداره کتابخانه‌های مورد بررسی متعلق به دانش‌آموزان و بعد مربیان پرورشی مدارس است که غالباً هم با امور کتابداری و کتابخانه‌آشنایی کافی ندارند و به نظر می‌رسد این ناآشنایی، موجب بروز مشکلاتی در ارائه خدمات و انجام فعالیت‌های حرفه‌ای می‌شود. چنانچه کتابخانه را به منزله مرکز اطلاعاتی در نظر بگیریم، افرادی که عهده‌دار این مسئولیت در کتابخانه آموزشی می‌شوند، علاوه بر درک هدف آموزشی و پرورشی و سازگاری با آن، باید بدانند چگونه کتابخانه را سازماندهی کنند تا مؤثر باشد. کمک دانش‌آموز، کارمند دفتری، و آموزگار بارز است، ولی کتابخانه نیازمند خدمات تخصصی کتابدار تمام وقت است" (۵: ۱۳۷۵، ص ۷-۸).

و. در برخی از کتابخانه‌های مورد بررسی خصوصاً در شهرهای بزرگتر استان، به غیر از کتاب، مواد دیداری و شنیداری هم وجود دارد. بیشترین فراوانی متعلق به نوارهای صوتی است که از ۳۲۱ آموزشگاه، صدوبیست واحد آن را در اختیار دارند.

ارائه پیشنهادهایی بر پایه استانداردهای موجود

بر پایه نتایج حاصل از این بررسی، به طور کلی معلوم شد که نظام کتابخانه‌های آموزشی موجود در استان خراسان از نظم و سازماندهی مطلوبی برخوردار نیست. لذا، تصمیم گرفته شد که استانداردهای موجود کتابخانه‌های آموزشی بررسی شود و مواردی از آن به طور خلاصه در این نوشتار به شکل پیشنهادهایی ارائه گردد تا شاید انگیزه‌ای برای مسئولان و برنامه‌ریزان آموزش و پرورش استان به منظور بهینه‌سازی مجموعه‌های فعلی کتابخانه‌های آموزشی فراهم آید. قابل ذکر است که رعایت استاندارد در هر زمینه، غالباً به امکانات هر کشوری بستگی دارد ولی به عنوان نمونه طرح و برنامه‌ریزی می‌تواند مورد بررسی قرار گیرد.

در حال حاضر، معنی و مفهوم کتابخانه آموزشی با توجه به اهداف و برنامه‌های درسی نظام آموزش و پرورش کشور وسعت پیدا کرده است، و در واقع به کتابخانه مدرسه به عنوان "مرکز فعالیت‌های آموزشی مدرسه" نیز نگریسته می‌شود. "هدف اولیه کتابخانه آموزشی مشارکت در رسیدن به اهدافی است که به وسیله آموزشگاه تعیین شده است" (۹: ۱۳۷۵، ص ۲۷) و هدف بلندمدت و مستمر آن، برنامه‌ریزی برای ارائه خدمات اطلاعاتی به منظور تأمین

نیازهای آموزشی معلمان و دانش آموزان است. از این رو، اهداف عمده کتابخانه آموزشی را می توان چنین برشمرد:

۱. فراهم آوری نیازهای اطلاعاتی معلمان جهت فعالیت های آموزشی؛
  ۲. فراهم آوری منابع مطالعه دانش آموزان (مانند کتاب های درسی، مراجع، مواد دیداری - شنیداری، جزوه، و...)؛
  ۳. آموزش و تشویق معلمان و دانش آموزان به استفاده از کتابخانه و منابع آن؛
  ۴. آموزش دانش آموزان در نحوه استفاده از مراجع؛
  ۵. ایجاد عادت مطالعه در دانش آموزان و کسب مهارت در زمینه مطالعه مستقل؛
  ۶. همکاری با معلمان در جهت تهیه منابع مطالعاتی و کمک درسی؛
- مجموعه:** امروزه، در کتابخانه های آموزشی علاوه بر کتاب، مواد غیرکتابی مانند مواد دیداری و شنیداری، روزنامه، مجله، کره جغرافیا، نقشه، نمودار، و نظایر آن نیز برای رفع نیازهای آموزشی و اطلاعاتی دانش آموزان و معلمان تهیه و در دسترس قرار می گیرد. هدف کتابخانه آموزشی در مجموعه سازی، "افزایش مجموعه با فرایندی برنامه ریزی شده تا حد کافی و در کوتاه ترین زمان ممکن است" (۵: ۱۳۷۵، ۲۷).
- در این راستا ایجاد کمیته گزینش کتاب الزامی است که اعضای آن را آموزگاران، کتابدار، و دو تن از نمایندگان دانش آموزان تشکیل می دهند. منابع مالی، تعداد دانش آموزان، آموزگاران، تعداد رشته ها، و نظایر آن در هر آموزشگاه تعیین کننده میزان مجموعه کتابخانه است. جدیدترین استاندارد مجموعه پایه یک کتابخانه آموزشی و میزان رشد آن در جدول ذیل منعکس است:
- جدول ۱. مجموعه پایه کتابخانه آموزشی و میزان رشد آن**

مجموعه در پایان نخستین دهه	افزایش سالانه مواد ^۱ (۳ واحد به ازای هر نفر)	مجموعه پایه (کتاب)	تعداد دانش آموزان
۳۹۰۰	۳۰۰	۱۲۰۰	۱۰۰ نفر
۷۸۰۰	۶۰۰	۲۴۰۰	۱۰۱-۲۰۰ نفر
۱۱۷۰۰	۹۰۰	۳۶۰۰	۲۰۱-۳۰۰ نفر
۱۵۶۰۰	۱۲۰۰	۴۸۰۰	۳۰۱-۴۰۰ نفر
۱۹۵۰۰	۱۵۰۰	۶۰۰۰	۴۰۱-۵۰۰ نفر
۲۶۲۵۰	۲۲۵۰	۶۰۰۰	۵۰۱ به بالا

۱. افزایش سالانه مواد شامل کتاب و سایر منابع مورد نیاز کتابخانه (مانند نوار، دیسک و...) است.

- با توسعه فن آوری آموزشی و ابزار آن، امروزه عناوینی مانند مرکز مواد آموزشی، مرکز

منابع آموزشی" و نظایر آن نیز به کتابخانه آموزشی اطلاق می‌شود.

کارکنان: کارکنان کتابخانه آموزشی شامل کتابدار با تحصیلات دانشگاهی (فوق دیپلم یا لیسانس کتابداری)، دستیار کتابدار و کارمند دفتری است که برحسب وسعت آموزشگاه و تعداد دانش‌آموزان، تعداد رشته‌ها، و تعداد کارکنان تغییر می‌کند. استاندارد حداقل کارکنان کتابخانه آموزشی در جدول ذیل منعکس است:

جدول ۲. استاندارد حداقل کارکنان کتابخانه آموزشی

کارکنان دیگر		کتابدار متخصص	تعداد دانش‌آموزان آموزشگاه
کارمند دفتری	کمک کتابدار		
۱ نفر	—	* ۰/۵ نفر	۲۵۰ نفر
۱ نفر	۱ نفر	۱ نفر	۲۵۱-۵۰۰ نفر
۲ نفر	۳ نفر	۲ نفر	۵۰۱ به بالا

* به صورت پاره وقت

می‌توان "دانش‌آموزان را جهت کمک به کتابداران در اجرای فعالست‌های مختلفی نظیر مهرزدن به کتاب‌های جدید، بازگرداندن مواد به قفسه‌ها، امانت‌دادن و پس‌گرفتن مواد، راهنمایی بچه‌های کوچک در انتخاب کتاب و... تحت آموزش قرار داد". (۸:۱۳۷۳، ص ۳۸)

- کتابدار شاغل در کتابخانه آموزشی، علاوه بر دانش کتابداری و اطلاع‌رسانی، باید توانایی و اشتیاق در انجام وظایف، درک هدف آموزشی کتابخانه، توانایی ارتباط نزدیک با آموزگاران و نیازهای آموزشگاه و ایجاد مجموعه‌ای متوازن، مهارت در سازماندهی و اداره و اخلاق حرفه‌ای را نیز دارا باشد.

- کتابدار کتابخانه مدرسه باید کتابدار - معلم باشد، به طوری که از موقعیت اجتماعی و حرفه‌ای معلم هم برخوردار باشد و در فرآیند آموزش و پرورش یک همکار به حساب آید.

محل و فضا: کتابخانه نیازمند فضای مختص به خود در آموزشگاه است. بنابر استانداردهای موجود، "هشت درصد فضای آموزشی هر آموزشگاه (حداقل ۴۰ مترمربع) فضای مطلوبی است که باید به کتابخانه اختصاص داده شود. فضای کتابخانه باید به گونه‌ای باشد که در یک زمان، مورد استفاده ۱۰ درصد دانش‌آموزان قرار گیرد و ۳ متر مربع فضا برای هر دانش‌آموز در کتابخانه در نظر گرفته شود. (۵:۱۳۷۵، ص ۱۱).

- محل کتابخانه آموزشی هم‌اکنون با وسعت و نقشه آموزشی تعیین می‌شود به طوری که دسترسی به آن برای کلبه مراجعان سهل و آسان باشد و بدین سبب، طبقه اول ساختمان ترجیح دارد. - در کتابخانه‌های مدارس به ۵۰ تا ۶۰ مترمربع فضا برای انجام کارهای جانبی کتابخانه، از

حمله تشکیل نمایشگاه و ایراد سخنرانی و اجرای برنامه‌های گروهی نیاز است. (۷: ۱۳۷۶، ص ۴۱).
- در کنار فضایی مختص میزها و صندلی‌ها برای مطالعه کتاب، فضایی نیز برای به کارگیری ابزار و مواد غیرکتابی مانند نقشه، اسلاید، دستگاه‌های صوتی و تصویری، نوار ویدئو و فیلم و نظایر آن لازم است.

- در آموزشگاه، وجود مجموعه‌های کلاسی نیز برای ایجاد ارتباط میان معلمان و دانش‌آموزان یا کتابخانه ضروری است.

سیر تحول در برنامه‌های کتابخانه‌های آموزشی در فرآیند انتقال از مرحله سنتی به جدید به شکل خلاصه آورده شده است. (۹: ۱۳۷۵، ص ۴۷)

به جدید

از سنتی

۱. کتابخانه به عنوان مکمل برنامه‌های آموزش و پرورش.	۱. کتابخانه به عنوان خدمات کمکی
۲. کتابخانه به عنوان بازوی آموزش و پرورش.	۲. کتابخانه به عنوان سالن مطالعه
۳. کتابخانه به عنوان آزمایشگاه یادگیری.	۳. کتابخانه به عنوان مرکز توزیع مواد
۴. کتابخانه‌ای که شامل همه نوع رسانه‌های آموزشی می‌شود.	۴. کتابخانه‌ای که محدود به مواد چاپی باشد
۵. استفاده برنامه‌ریزی شده و با هدف آموزشی از تسهیلات، کارکنان و مجموعه.	۵. استفاده گهگاه از تسهیلات، کارکنان و مجموعه کتابخانه.
۶. خدمات کتابدار به عنوان مربی آموزشی.	۶. کتابدار به عنوان نگهبان کتاب‌ها
۷. برنامه‌ریزی کتابدار برای استفاده مؤثر تربیتی و آموزشی از همه انواع رسانه‌های آموزشی	۷. وظیفه کتابدار به عنوان نگهبان کتاب‌ها
۸. کتابدار به عنوان شتاب‌دهنده و تسریع‌کننده یادگیری شخصی از خدمات کتابخانه.	۸. کتابدار به عنوان توزیع‌کننده مواد
۹. خدمات کتابدار به عنوان همکار با عضو تیم معلمان.	۹. کتابدار در انزوا
۱۰. درگیری مستقیم کتابدار در برنامه‌ریزی درسی، اصلاح و بازنگری و توسعه برنامه‌های درسی	۱۰. کتابدار بدون ارتباط با مؤسسه

در نهایت می‌توان چنین نتیجه گرفت که پویایی و ثمربخشی نظام آموزشی کشور بستگی به میزان و دامنه کاربرد و بهره‌گیری از کتابخانه‌های آموزشی به منزله کارآمدترین ابزارهای آموزشی دارد. هر مدرسه‌ای از ابتدایی تا دبیرستان ملزم به داشتن کتابخانه‌ای واجد شرایط با کارکنان و فضا و نظامی معیار دارد که در این میان نقش مدیران و برنامه‌ریزان آموزش و پرورش کشور، خصوصاً معلمان در شکل‌گیری و توسعه این مراکز بی‌نهایت اهمیت دارد.

جدول ۳. فراوانی آموزشگاه‌های استان خراسان برحسب مقطع تحصیلی، تعداد دانش‌آموزان، تعداد کتاب، تعداد اعضا، قفسه باز و بسته، در سال تحصیلی (۷۵-۷۶)

مقطع تحصیلی	تعداد آموزشگاه	تعداد دانش‌آموزان	تعداد کتاب	تعداد اعضا	قفسه باز	قفسه بسته
ابتدایی	۷۶	۳۱/۵۶۵	۶۳/۱۶۱	۱۳/۱۸۹	۱۶	۶۱
راهنمایی	۱۱۶	۴۸/۴۳۵	۳۴۸/۶۵۲	۲۲/۱۹۴	۱۰	۱۰۶
متوسطه	۱۲۹	۶۸/۶۸۰	۲۳۳/۳۲۳	۲۵۷۷۶	۳۵	۹۲
جمع	۳۲۱	۱۴۸/۶۸۰	۶۴۵/۱۳۶	۶۱۷۸۹	۶۱	۲۶۱

جدول ۴. فراوانی آموزشگاه‌های استان خراسان برحسب مقطع تحصیلی و روش سازماندهی کتابخانه‌ها، سال تحصیلی (۷۵-۷۶)

مقطع تحصیلی	روش سازماندهی کتابخانه					
	موضوعی	قطع کتاب	النسای نام بررسیده	النسای عنوان	دبیری	کنگره
ابتدایی	۲۰	۳۳	۳	۱۵	-	۱
راهنمایی	۵۱	۴۶	-	۱۴	۳	۱
متوسطه	۸۱	۹	۱	۳۰	۲	-
جمع	۱۵۲	۸۸	۴	۵۹	۶	۲

مآخذ

۱. تدین، مهدی. نگاهی به کتابخانه‌های آموزشگاهی. پژوهشنامه، دوره یکم، ش ۴ و ۵ (شهریور و مهر ۱۳۷۶): ۲۲-۲۶
۲. حسن پورگل مینسی. پرویز. بررسی وضعیت کتابخانه‌های دبیرستانی شهر مشهد. پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه مشهد، ۱۳۷۶.
۳. خسروی. فریبرز. کتابخانه‌های آموزشگاهی در ایران. تهران: صالحین، ۱۳۷۳.
۴. داوری‌ناه، محمدرضا. بررسی نقش کتابخانه‌های مدارس ابتدایی در تقویت آموزش و ایجاد عادت مطالعه. فصلنامه پیام کتابخانه، سال ششم، ش ۲ (تابستان ۱۳۷۵): ۱۴-۲۰.
۵. روی، کالین. کتابخانه آموزشگاهی: راهنمایی برای معلم-کتابدار. ترجمه مهرداد نیکنام، تیره امامی. تهران: دبیرخانه هیأت امنای کتابخانه‌های عمومی کشور، ۱۳۷۵.
۶. سامانیان، مصیب. بررسی نقش آموزش و پرورش و مدارس در آموزش و ترویج مطالعه و کتاب‌خوانی بین دانش‌آموزان. فصلنامه پیام کتابخانه، سال هفتم، ش ۴ (زمستان ۱۳۷۶): ۳۴-۳۹.
۷. عازم، پرویز. ساختمان و تجهیزات کتابخانه. تهران: دبیرخانه هیأت امنای کتابخانه‌های عمومی کشور، ۱۳۷۶.
۸. کومار، کرشن. سازمان کتابخانه. ترجمه مریم امین سعادت. تهران: سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، ۱۳۷۳.
۹. محسنی، حمید. سیر تحول در اهداف کتابخانه‌های کودکان با تأکید بر کتابخانه‌های آموزشگاهی. فصلنامه پیام کتابخانه، سال ششم، ش ۳ و ۴ (بایز و زمستان ۱۳۷۵): ۴۵-۵۰.
۱۰. منتصب مجابی، حسن. اصلاح نظام اطلاع‌رسانی، با ترویج فرهنگ مطالعه و تحقیق. اطلاع‌رسانی، دوره یازدهم، ش ۱: ۴۱-۴۴.